

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 347.122:(351.774.7:616-036.21«covid-19»)
DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i43.437>

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

Харитонova Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-9681-9605

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВАКЦИНАЦІЇ ВІД COVID-19 З ПОГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19, що триває вже понад 2 роки, та пов'язана з нею криза створили низку загроз для економічного, соціального і навіть фізичного буття людства.

Попри вжиті заходи, включаючи непопулярні карантини (локдауни, як їх стали іменувати пізніше), закриття кордонів між державами тощо, у переважній більшості країн пройшла друга і починається третя хвиля пандемії.

В Україні станом на 4 листопада 2021 р. кількість тих, хто захворів з початку пандемії, за даними МОЗ України, становила 3 006 463 особи.

Кількість нових випадків зараження коронавірусною інфекцією за добу знову зростає, порівняно з попереднім днем, і становить 27 377 осіб. Зокрема, хворобу зафіксували у 1 787 дітей та 426 медичних працівників. Із огляду на повідомлення МОЗ маємо 5 472 госпіталізованих із підтвердженими випадками та підозрою на COVID-19.

За добу зафіксовано 699 смертей. Найбільше – у Донецькій, Одеській та Дніпропетровській областях. Загалом за весь час пандемії в країні офіційно підтвердили 70 146 летальних випадків.

Станом на 4 листопада 2021 р. в Україні 15 областей із 24-х і місто Київ входять до так зва-

ної «червоної» зони, де найвищий рівень захворюваності [1].

Виклики пандемії, з одного боку, активізували сподівання на сильний уряд і віру в пріоритет потреб суспільних над особистими [2], але, з іншого, посилили невдоволення частини населення через обмеження низки суб'єктивних прав, активізацію застосування державними інституціями засобів примусу при локдаунах, вакцинацію від вірусу COVID-19 тощо.

Свою чергою негативне ставлення до вакцинації має практичними наслідками ухилення «антивакцинаторів» від щеплення, а також виникнення живильного середовища для вчинення протиправних дій, що полягають у виготовленні та збуті фальшивих документів, якими посвідчується фейковий факт вакцинації, котрий нібито мав місце.

Хоча держава останнім часом вживає чимало зусиль для подолання кризи, що виникла у цій галузі, засобами публічно-правового впливу, але доводиться констатувати недостатню ефективність зазначених засобів.

Значення, що надається вакцинації як засобу зниження кількості захворювань на коронавірус, а також істотні проблеми, що виникають при вирі-

При цьому середній рівень смертності від COVID-19 в ЄС та ЄЕЗ за цей період становив 27,2 випадки на мільйон населення [6].

Виступи антивакцинаторів: чи є вакцинація порушенням прав людини?

Порушення прав людини чи обмеження цивільної правоздатності: проблеми співвідношення.

Внаслідок суперечливого ставлення населення України до вакцинації вона виявилася фактично розділеною ментально навпіл: згідно з результатами опитувань майже 50% респондентів не зробили і не збираються робити щеплення від COVID-19.

Тут варто згадати, що спроби держави приборкати пандемію шляхом обмеження контактів хворих та потенційно хворих за допомогою встановлення карантину ще торік викликали серйозний супротив населення. При цьому, якщо правознавці та інші фахівці у галузі прав людини обговорювали можливість, умови та порядок встановлення карантинних обмежень [7; 8], то значна частина населення просто ігнорувала останні, чому значною мірою сприяла непослідовна політика держави та поведінка її функціонерів під час запровадження карантину та забезпечення контролю за його дотриманням.

Оскільки захворюваність на коронавірус після першої та другої хвиль, а також завдяки створенню кількох видів вакцини і проведенню добровільної вакцинації проти COVID-19 на початку 2021 р. помітно знизилася, питання обмеження прав за допомогою обмеження контактів здорових і хворих ніби втратило свою гостроту. На цьому фоні вакцинація від COVID-19 проводилася добровільно, а в багатьох країнах (зокрема, й в Україні) ще й повільно.

Тому не стало дивиною те, що третя хвиля коронавірусу, супроводжувана появою нового штаму Дельта, фактично застала спільноту (та й державні інститути) багатьох країн зненацька.

Така неготовність до посилення небезпеки автоматично спрямувала уряди багатьох держав знову до використання щодо вирішення проблем, пов'язаних із подоланням пандемії, випробуваних раніше публічно-правових засобів.

Але при цьому поза увагою урядовців залишився досвід негативного ставлення населення до запровадження обмежень, застосування державного примусу, каральних санкцій тощо. Так само, як забулося і протистояння влади та певної частини населення під час вирішення колізії публічних інтересів.

Однак доволі успішне протистояння владі та фактична неспроможність її фігурантів чинити опір обмежувальним заходам осіб, залучених до «стосунків навколо пандемії», не було забуте їхніми опонентами, що сприяло створенню такого собі квазігромадського руху «антивакцинаторів».

Проведення масової вакцинації населення з метою запобігання захворюванню на коронавірус зіткнулося з опором значної частини населення у багатьох країнах. Так, грецькі медики вийшли на протест проти обов'язкової вакцинації проти коронавірусу представників їхньої професії. Це трапилося після того, як уряд запровадив додаткові обмеження для нещеплених греків на фоні різкого зростання інфекцій, госпіталізацій та смертей.

На нашу думку, пов'язані з цим події знаменували собою перехід до нового етапу протистояння влади та громадян у питаннях вирішення проблем, створених поширенням коронавірусу. Якщо протести проти карантинних обмежень здебільшого мали характер висловлювань окремих осіб з декларуванням ними (та іноді фахівцями) необхідності дотримання та захисту прав людини на вільне пересування тощо, то «антивакцинатори» досить швидко створили групи на кшталт «terra free», непогано забезпечені матеріально вони проводять хоч і небагатолюдні, але амбітні «акції» і закликають перейти до вуличних протестів на підставі демагогічних заяв про необхідність відстоювання прав людини. Такі групи діють не лише в одній країні. Наприклад, згадувана «terra free» провела акції протесту за однією схемою і з однаковими гаслами у жовтні в Молдові, у листопаді – в Україні [9]. Й якщо країни Заходу загалом більш-менш успішно долають опір «антивакцинаторів», то у Східній Європі цей рух приносить набагато більше клопоту [10].

Як зазначають журналісти, «у принципі, меседж в усіх акціях проти вакцинації, які організовують в Україні, один: там і про всесвітню змову щодо коронавірусу, і про недосконалі вакцини, й обурення карантинними обмеженнями, які нібито порушують всі можливі і неможливі закони та норми Конституції. Так принаймні заявляли на найбільш людному мітингу на пл. Конституції у столиці. І з цими пікетниками були солідарні навіть деякі колишні та чинні нардепи» [11].

Набагато активнішими стали «антивакцинатори» не тільки у соціальних мережах та вуличних виступах, але також і у зверненні з позовами щодо скасування «примусової» вакцинації, обмежень, які застосовуються до тих, хто не вакцину-

вався, тощо [12]. Варто зауважити, що недоброзичливіці України, докладаючи рук до створення безладу в цій сфері, пророкують через своїх ботів параліч судової системи України, оскільки суди нібито будуть завалені позовами з оскарженнями примусової вакцинації (*Звіт Центру протидії дезінформації Ради національної безпеки й оборони України від 27 жовтня 2021 р. про результати аналізу інформаційного поля Telegram-каналів України*).

Оскільки «антивакцинатори» у своїх виступах активно використовують правозахисну риторику, посилаючись на порушення прав людини, необхідно з'ясувати, чи є тут такі порушення та про які, власне, порушення йдеться. Це доцільно з огляду на те, що їхні інспірації певною мірою базуються на загальній тезі про неприпустимість примусової вакцинації [13]. Але не може не дивувати, що практично всі країни ЄС, де права людини є базовою цінністю, активно використовують примусову вакцинацію і це не викликає якогось помітного супротиву реальних правозахисних організацій [14].

Отже, визначимось щодо розуміння категорії «права людини».

Найбільш вдалим із різноманітних визначень цього поняття для характеристики його з точки зору практичного використання здаються такі: «права людини – невідчужувані свободи і права особи, які індивід отримує в силу свого народження, основне поняття природного і будь-якого права взагалі» [15, с. 62]; або ж «права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [16, с. 7].

Права людини не є безмежними, хоча обмежування їх супроводжується низкою проблем [17, с. 32–96].

Водночас, спираючись на згадане вище розуміння прав людини, положення Конвенції з захисту прав людини й основоположних свобод, доктринальне тлумачення вихідних положень прав людини у Конституції України [18], зазначимо, що, на відміну від карантину, коли обмежується право на пересування, свободу зібрань тощо, саме по собі проведення вакцинації, на нашу думку, не є обмеженням прав людини, а вакцинація права невакцинованих людей не порушує [19].

Принагідно варто зауважити, що в науковій термінології теорії цивільного права категорія «права людини» використовується з певними

застереженнями, як не властива безпосередньо цій галузі. Натомість йдеться про немайнові та майнові «права фізичної особи».

Однак це не означає відсутності певного кореспондування згаданих понять. Так, серед регулятивних правовідносин розрізняють загальні та конкретні правовідносини [20, с. 252], враховуючи різницю між ними, яка полягає в тому, що перші пов'язані переважно з такими формами реалізації юридичних норм, як дотримання, виконання та використання, а другі опосередковують їхнє застосування. Відповідно, конкретні правовідносини опосередковують застосування права, а загальні – охороняють та забезпечують право.

Зокрема, загальні регулятивні правовідносини пов'язані з дотриманням членами суспільства законів, правопорядку, конституційних норм, прав людини. У межах загальних правовідносин реалізуються основні (природні) права людини, зафіксовані в міжнародних актах, Загальній декларації прав людини, інших документах.

Що стосується конкретних правовідносин, то вони виникають на підставі конкретних юридичних фактів, тому й отримали таку назву. Їх завданням є обслуговування щоденних потреб, запитів та інтересів суб'єктів права: повсякденного буття людини, цивільного обігу, ринку, праці, виробництва тощо. Такі правовідносини виникають, припиняються та змінюються безперервно. Деякі з них дуже короткотермінові, швидкоплинні. Вони очевидні, суворо індивідуалізовані [21, с. 136].

З цивілістичного погляду, «права людини» можуть бути віднесені до загальних цивільних відносин, а «суб'єктивні права приватної особи» – до конкретних. Отже, стосовно визначення наслідків відмови від вакцинації може йтися про здійснення, захист цивільних прав, обмеження цивільної дієздатності та спроби обмеження цивільної правоздатності, вирішення колізії суб'єктивних прав учасників цивільних відносин, що потребує спеціального дослідження.

Колізія суб'єктивних цивільних прав. Поєднання публічних і приватних засобів впливу. Шикана.

Що стосується проблеми колізії суб'єктивних прав учасників цивільних відносин, то вона, на нашу думку, значною мірою стала результатом хибного розуміння тези про існування загрози «звикання» соціуму до підміни індивідуалістичних, приватно-правових цінностей цінностями колективістськими із застосуванням публічно-правових засобів визначення і забезпечення останніх, а отже, виникнення «побічного ефекту» у вигляді

психологічного підґрунтя для звикання і влади, і людей до розширення повноважень правоохоронних органів [22].

Із урахуванням згаданої тези можна сказати, що головна помилка дій влади під час проведення вакцинації полягає саме в ігноруванні багатоаспектності проблеми, відсутності спроб/намагання вирішити проблеми, які при цьому виникають, суто вольовим шляхом (шляхом адміністрування).

Що стосується «ідеологічного/пропагандистського» забезпечення вакцинації, то тут, на нашу думку, державними інституціями не досить уваги приділяється роз'ясненню відмінностей між «правами людини» і цивільною правоздатністю особи.

Зокрема, якщо проблема забезпечення прав людини може розглядатися під кутом доцільності абсолютного захисту права окремої людини як приватного інтересу проти інтересу публічного, то з погляду цивілістичного важливою є також проблема подолання колізії приватних інтересів. Адже, скажімо, право однієї особи нехтувати своїм здоров'ям не може протистояти праву кожної іншої особи дбати про власне здоров'я. Й якщо якась особа, вважаючи, що вона має таке право, ухиляється від вакцинації, то так само інша особа має право вимагати, щоб таке ухиляння не створювало для неї загрози захворювання. Інакше має місце зловживання правом, відоме у теорії цивілістики як «шкани» [23].

Не будемо зупинятися тут на проблемі зловживання правами, яка досліджувалася вітчизняними науковцями зазвичай у контексті проблеми здійснення та захисту цивільних прав [24–31], натомість констатуємо, що конкретні проблеми здійснення і захисту цивільних прав в умовах вакцинації поки що залишаються майже не вивченими, а отже, потребують спеціального самостійного дослідження.

Зауважимо лише, що в ЦК України існує норма, яка передбачає можливість виникнення такої колізії прав і зазначає, що межі здійснення цивільних прав встановлюються договором або актами цивільного законодавства (ч. 1 ст. 13). Зокрема, ч. 2 ст. 13 ЦК України визначає, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб. Згідно з ч. 4 цієї ж статті ЦК України при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

Важливими є положення ч. 6 ст. 13 ЦК України, якими фактично встановлюються гарантії дотримання особою меж здійснення її прав. Ця

норма передбачає, що «в разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені ч. 2–5 цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом».

Констатуючи ту важливу обставину, що ст. 13 ЦК України визначає засади вирішення колізії прав приватних осіб, водночас маємо звернути увагу на недосконалість змісту наведеної норми.

По-перше, надто розпливчастою є вказівка на те, що межі здійснення цивільних прав встановлюються договором або «актами цивільного законодавства». Незрозуміло, зокрема, яким має бути рівень таких актів: Кодекс, поточні закони, підзаконні акти (постанови уряду, накази МОЗ тощо). Тобто який із органів влади може нормативно визначати межі здійснення прав?

По-друге, незрозуміло, якою є правова природа вимоги ч. 2 ст. 13 ЦК України «утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб». Чи означає це існування юридичного обов'язку особи, чи йдеться лише про позитивний (правомірний) тип її поведінки?

По-третє, чимало питань виникає щодо розуміння використаної у ч. 4 ст. 13 ЦК України оцінювальної категорії «моральні засади суспільства», яких має дотримуватися особа при здійсненні цивільних прав. Ця категорія і раніше викликала чимало суперечок. Наразі значення вірного (уніфікованого) її розуміння ще більше зростає на фоні конфлікту «провакцинаторів» з «антивакцинаторами», оскільки й ті, й інші часто апелюють саме до моральних аспектів проблеми.

Зрештою неконкретними є і положення ч. 6 ст. 13 ЦК України, згідно з якими суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. Зокрема, незрозуміло, хто може звернутися до суду з вимогою про «припинення зловживання правами» (якщо відсутній договір, сторони якого відомі заздалегідь). Незрозуміло також, про які «інші наслідки, встановлені законом», йдеться. Особливо тоді, коли виникають проблеми на кшталт тих, що мають місце при пандемії, а отже, не забезпечені законодавчим регулюванням тощо. Чи має прийматися спеціальний закон «про недопустимість зловживання правами», чи може використовуватись аналогія закону або аналогія права?

Попри існування згаданих вище спеціальних досліджень проблем визначення меж здійснення права та наслідків їхнього порушення [32; 29], ці питання залишаються поки що без відповіді.

Оцінюючи ситуацію загалом, можна зробити висновок, що згадана норма потребує удосконалення, оскільки є не досить конкретною, а її положення не дають можливості вирішувати проблеми, що виникають в разі «зіткнення прав» приватних осіб. Хоча загалом її положення є досить (традиційно) ґрунтовними, проте вони, як свідчить ситуація, що виникла у зв'язку з пандемією, не відповідають викликам сучасності.

На нашу думку, право на подання позовів проти осіб, які порушують межі здійснення своїх прав (зловживають правами) у надзвичайних ситуаціях, доцільно надати представникам громадянського суспільства (громадським організаціям), яким у разі виникнення колізії суб'єктивних прав приватних осіб має відводитися важлива роль звернення за захистом громадських інтересів та запобігання зловживання правами.

Не викликає сумніву, що можливість взаємодії держави із громадянським суспільством (правове забезпечення його функціонування) навіть поза екстремальними ситуаціями більше забезпечується через публічне право, ніж через право приватне. Такий стан речей є природним, оскільки приватне право і громадянське суспільство є однопорядковими концептами, які не лише не можуть існувати одне без одного, але й не можуть бути досить повно охарактеризовані поза їхнім взаємним зв'язком, що пов'язано з однотипністю підґрунтя їхнього виникнення та існування. Натомість публічна влада має забезпечувати умови функціонування громадянського суспільства та реалізацію і захист цивільних прав приватної особи.

Вакцинація дітей і підлітків.

З погляду вразливості від загроз захворювання на коронавірус поряд із людьми похилого віку стоять діти.

Проведені німецькими медиками дослідження показали, що в дітей, які переохворіли на коронавірус в різних формах, упродовж декількох тижнів або місяців після хвороби спостерігалися такі симптоми «постковідного синдрому», як втома і швидка стомлюваність, задишка, проблеми зі сном, порушення пам'яті, порушення концентрації уваги.

До найбільш частих проявів постковідного синдрому в дітей відносяться втома, тривожність, депресія, головний біль і біль у животі, а також соматичні розлади.

Крім того, дослідники виявили, що в дітей наслідки після перенесеного коронавірусу найчастіше зачіпають нервову систему і психіку.

Діти, які перенесли коронавірус у важкій формі, мають додаткові ризики. Останнім часом лікарі стали фіксувати випадки розвитку діабету після захворювання. В деяких підлітків частіше траплялися непритомність і запаморочення.

Ще два ускладнення зустрічаються рідше: це різні артрити та синдром Рейно (хвороба холодних рук, за якої в пацієнта виникають болі або оніміння у кінцівках). Раніше синдром Рейно діагностували тільки у пацієнтів старше 30 років [33].

Консультативний комітет FDA, обговоривши ризики та переваги вакцини, врешті зробив висновок, що батькам має бути надано можливість вакцинувати своїх дітей від COVID-19, оскільки COVID-19 був восьмим за активністю вбивцею дітей віком 5–11 років за останній рік. Станом на 21 жовтня 2021 р. у понад 6 млн американських дітей виявився позитивним результат тесту на COVID-19. Захворюваність цієї категорії швидко збільшилася під час сплеску активності штаму Дельта, що збіглося з відкриттям шкіл. На дітей зараз припадає чверть нових щотижневих випадків.

Було зареєстровано понад 1,9 млн випадків COVID-19 серед дітей віком від 5 до 11 років (майже 100 із них померли). Частота госпіталізації дітей і підлітків через COVID-19 зростає до найвищих показників у серпні та вересні 2021 р.: із початку пандемії було госпіталізовано понад 8 300 осіб у віковій групі від 5 до 11 років. Багато дітей, які потрапили до лікарні з COVID-19, мають супутні захворювання, але в одній третині їх немає.

Крім того, у понад 5 200 дітей було діагностовано рідкісне, але серйозне захворювання, яке називається мультисистемним запальним синдромом, або MIS-C, що розвивається впродовж декількох тижнів після зараження COVID-19. MIS-C може спричинити запалення серця, мозку, шкіри, кишківника й інших органів. Воно часто потребує госпіталізації й інтенсивної терапії. Синдром найчастіше зустрічається у дітей віком від 6 до 11 років.

Пандемія також завдала шкоду соціальному, економічному та психологічному добробуту дітей та уповільнила їхні успіхи в навчанні. Безпечні та ефективні вакцини – один із найбільш багатобачальних способів захистити дітей від COVID-19, запобігти поширенню вірусу та якнайменше заважати навчанню та повсякденному життю.

Компанія Pfizer розпочала випробування вакцини з дітей віком від 12 до 15 років. Після цього у травні 2021 р. FDA розширило екстрений дозвіл

на застосування Pfizer COVID-19 для цієї вікової групи. Використання вакцини продемонструвало зниження кількості госпіталізацій серед підлітків із червня по вересень 2021 р. на 93%.

Навіть після того, як вакцини дозволені або схвалені до використання, моніторинг безпеки триває. Це дозволяє виявляти та досліджувати дуже рідкісні побічні ефекти, які не спостерігають у великих дослідженнях на пізній стадії. Спостереження за безпекою застосування вакцини проти COVID-19 після отримання дозволу на її використання в дорослих і підлітків старшого віку (від 16 років і старших) швидко виявило випадки посилення запалення серця, відомого, як міокардит. Як правило, його спостерігали у молодих чоловіків після вакцинації COVID-19. Більшість пацієнтів добре відреагували на підтримувальну терапію, й їхній стан швидко покращився. Міокардит може виникати при COVID-19 або як ускладнення мультисистемного запального синдрому.

Випробування Pfizer для осіб віком до 12 років почалося з трьох різних доз. Результатів випробувань вакцини Pfizer для двох молодших вікових груп, від 2 до 5 років і від 6 місяців до 2 років, можна очікувати пізніше цього року. Також проводять клінічні випробування на дітях вакцин Moderna та Johnson&Johnson [34].

МОЗ України затвердило позицію національної технічної групи експертів із питань імунопрофілактики, яка рекомендувала вакцинувати від коронавірусу дітей віком від 12 років.

Міністерство охорони здоров'я України рекомендує вакцинувати від коронавірусу дітей віком від 12 років, незалежно від їх приналежності до групи ризику, препаратом Comirnaty виробництва BioNTech/Pfizer. Наказ, яким затверджуються відповідні рекомендації національної технічної групи експертів з імунопрофілактики, був підписаний 13 жовтня: «Враховуючи наявні дані з безпеки та ефективності вакцини Comirnaty від Pfizer/BioNTech для дітей віком від 12 років, а також зростання захворюваності на SARS-CoV-2 серед дітей, рекомендовано проводити вакцинацію осіб віком від 12 до 17 років, незалежно від приналежності до групи ризику, за умови наявності щеплень, які відповідають віку з урахуванням затверджених протипоказань до вакцинації».

Згідно з даними Ради національної безпеки та оборони в Україні станом на 27 жовтня 2021 р. у віковій групі 12–15 років щепились однією дозою 2 336 дітей, повністю імунізовані – 1 370. Серед дітей віком 16–18 років першу дозу

вакцини отримали 12 073 дитини, повний курс вакцинації пройшли 7 753 дитини [35].

З погляду цивілістичного, перша з проблем, яка тут виникає, полягає вже у тому, що незрозуміло, про яку категорію учасників цивільних відносин йдеться, за якою ознакою вони диференційовані чи мають диференціюватися?

Передусім зауважимо умовність позначення «діти», оскільки у щоденних інформаційних звітах МОЗ України йдеться просто про «дітей, які захворіли»; під час дослідження «постковідного симптому» в дітей у Німеччині медиками до категорії «дітей» були віднесені особи віком від 5 до 17 років [33]; у США 29 жовтня 2021 р. управління з санітарного нагляду за якістю харчових продуктів та медикаментів визначило, як рівень захисту від COVID-19 категорію «дітей початкової школи», дозволивши екстрене використання вакцини Pfizer-BioNTech проти COVID-19 для дітей віком від 5 до 11 років [34].

На нашу думку, з погляду значення віку дітей до їхньої вакцинації важливим є врахування диференціації дієздатності неповнолітніх, встановленої ст. 31–35 ЦК України.

Це, тим більше, є важливим на тлі думки експертів щодо існування проблеми ставлення батьків до можливості вакцинації дітей.

Якогось підвищеного попиту на вакцинацію підлітків у МОЗ не очікують, зважаючи на загальноукраїнські тенденції у ставленні до вакцинації. Дані соціологічного опитування, проведеного у вересні Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології, свідчать, що понад 56% дорослого населення країни не планує робити щеплення в найближчій перспективі. «Ті, кому потрібна вакцинація, будуть раді можливості захистити своїх дітей. Ті дорослі, яким не потрібна вакцинація проти COVID-19, і своїх дітей не приведуть на щеплення, – припускає співголова громадської організації «Батьки SOS» Олена Бондаренко. – Сама ж дитина не може прийти на щеплення. Тому за цифрами буде така ж картина прихильників і противників вакцинації дітей від коронавірусу, як загалом по країні у дорослих» [36].

Враховуючи зазначені обставини, слід визнати важливим дослідження можливості захисту права неповнолітніх на самостійне вирішення правових питань проведення їм щеплення від вірусу COVID-19, що можливо як шляхом надання переваги їх рішенням вакцинуватися, так і за допомогою більш активного залучення до вирішення цих питань органів опіки і піклування. При цьому

можливе використання положень ст. 13 ЦК України, про які згадувалося вище.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Враховуючи ту обставину, що скасування маскового режиму та інших протиепідеміологічних заходів в Україні може бути оголошено тільки після вакцинації 75% населення (а за нинішніх темпів отримання імунізації карантин триватиме 3–4 роки) [37], проблеми вакцинації набувають особливого значення.

Оскільки вакцинація наразі є найбільш дієвим із медичних засобів подолання пандемії COVID-19 та єдиною реальною альтернативою локдауну, необхідно максимально ефективно

використати засоби її успішного проведення (зокрема, правові).

Враховуючи недостатність використання лише публічно-правових засобів впливу, до яких активно вдається держава, доцільно звернути увагу на невикористані можливості цивільно-правового регулювання у цій сфері, маючи на увазі необхідність першочергового вирішення проблем активізації цивільно-правового механізму подолання колізії інтересів учасників цивільних відносин, недопущення зловживання цивільними правами з боку противників вакцинації, усунення перешкод вакцинації дітей, а також супутніх проблем, про які йшлося вище, і пов'язаних із ними інших питань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні від початку пандемії на COVID-19 захворіли три мільйони осіб / МОЗ. URL: <https://www.dw.com/uk/moz-v-ukraini-vid-pochatku-pandemii-na-covid-19-zakhvorily-try-miliony-osib/a-59715979>.
2. Кошляк А., Спірін Є. Світ після пандемії: глобалізація слабшає, націоналісти зміцнюють позиції. URL: https://thebabel.com.ua/texts/40815-svit-pislya-pandemiji-globalizaciya-slabshaye-nacionalisti-zmicnyuyut-poziciji-perekazyemo-stattyu-foreign-policy?utm_source=page&utm_medium=publication.
3. Проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах COVID-19 : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції / за заг. ред. Є.О. Харитонов. Одеса : Фенікс, 2020.
4. COVID-19: в Україні зробили понад 18 мільйонів щеплень / МОЗ. URL: <https://www.dw.com/uk/borotba-z-covid-19-v-ukraini-zrobyly-ponad-18-milioniv-shcheplen/a-59704514>.
5. Скільки вакцинованих українців захворіли на коронавірус / МОЗ. URL: https://racurs.ua/ua/n162446-skilky-vakcynovanyh-ukrayinciv-zahvorily-na-koronavirus-dani-moz.html?utm_medium=referral&utm_source=idealmedia&utm_campaign=racurs.ua&utm_term=1296581&utm_content=9743555.
6. У Латвії зафіксовано найвищий рівень смертності від COVID-19 в Євросоюзі. URL: https://www.unian.ua/health/worldnews/ukraini-latviji-zafiksovano-nayvishchiy-riven-smertnosti-vid-covid-19-v-yevrosoyuzi-ostanni-novini-11601376.html?_gl=1*_ga*MTgzNDUzNDEyNi4xNjI4ODg3MDUw*_ga_JLSK4Y8K67*MTYzNjIxOTcwMi4xMS4wLjE2MzYyMTk3MDIuNjA.*_ga_DENC12J6P3*MTYzNjIxOTcwMi4xMS4wLjE2MzYyMTk3MDIuNjA.
7. Права приватної особи в умовах пандемії COVID-19: проблеми здійснення і захисту : монографія / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонові, К.Г. Некіт. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 404 с.
8. Харитонов Є.О., Харитонів О.І., Булеца С.Б. Приватні та публічні інтереси в умовах пандемії COVID-19: колізії та правові шляхи вирішення : монографія / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонові, К.Г. Некіт. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 316 с.
9. У плакатів антивакцинаторів в Україні та Молдові виявився однаковий дизайн. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/antivakcinatori-v-ukrajini-ta-moldovi-vikoristovuvai-plakati-z-odnakovim-dizaynom-50193808.html>.
10. Карпа Д. Щеплення від роспропаганди: як країни ЄС долають спротив антивакцинаторів. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/5/7129907/>.
11. Орляк А. Без змови не обійшлося: хто організовує мітинги антивакцинаторів та до чого тут містичний 25-й кадр. URL: <https://tsn.ua/exclusive/bez-zmovi-ne-obiyshlosya-hto-organizovuye-mitingi-antivakcinatoriv-ta-do-chogo-tut-mistichniy-25-y-kadr-1904005.html>.
12. Примусову вакцинацію оскаржили до суду: ОАКК призначив засідання. URL: <https://zib.com.ua/ua/149552-primusovu-vakcinaciyu-oskarzhili-do-sudu>.
13. Обмеження прав невакцинованих є порушенням Конституції. URL: <https://zib.com.ua/ua/149476-obmezhennya-prav-nevakcinovanih-e-porushennyam-konstitucii-.html>.
14. Ємець М. Примус до вакцинації: як в Європі борються з противниками щеплень. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/09/3/7127366/>.
15. Андрусак Т.Г. Теорія держави і права. Львів, 1997. 98 с.
16. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 1995. 172 с.
17. Рабінович П.М., Панкевич І.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія І. Дослідження та реферати*. Вип. 3. Львів : Астрон, 2001. 108 с.
18. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 64 с.
19. Ковід-сертифікати і локдаун: чи порушені права невакцинованих / Д. Куришко. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59138967>.
20. Проблемы теории государства и права : учебник / под ред. С.С. Алексеева. Москва : Юридическая литература, 1979.

21. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Регулятивні правовідносини: приватноправовий та публічно-правовий виміри : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 397 с.
22. Амелін А. Влада сильніше контролюватиме народ, прикриваючись його безпекою. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_vlada-silnishe-kontrolyuvatime-narod-prikrivayuchis-jogo-bezpekoju/958662?utm_source=gravitec&utm_medium=push&utm_campaign=
23. Яценко Т.С. Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. Москва : Статут, 2003. 157 с.
24. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.
25. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 550 с.
26. Красицька Л.В. Проблеми здійснення і захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 628 с.
27. Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин : монографія / за заг. ред. В.В. Луця. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 320 с.
28. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних й юридичних осіб : колективна монографія / В.Л. Яроцький та ін. ; за ред. В.Л. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.
29. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : монографія. Київ : КНТ, 2008. 184 с.
30. Стефанчук М.О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення : монографія. Київ : Артєк, 2020. 429 с.
31. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. 626 с.
32. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. Москва : Статут, 2000. 411 с.
33. Шиканова А. Лікарі назвали симптоми «постковідного синдрому» в дітей: на що звернути увагу. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylers/vrachi-nazvali-simptomy-postkovidnogo-simptoma-1635332022.html>.
34. Ширли Д.Е. Дітей віком від 5 років почнуть вакцинувати від COVID-19. Наскільки це безпечно? URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/vakcynaciya-chi-potribno-roboti-zvichku-dityam-fayzer-ostanni-novini-50193123.html>.
35. МОЗ України рекомендує вакцинувати від COVID-19 усіх дітей з 12 років. URL: <https://www.dw.com/uk/moz-rekomenduie-vaktsynuvaty-vid-covid-19-usikh-ditei-iz-12-rokiv-vaktsynoiu-biontech-pfizer/a-59640396>.
36. Вакцинація дітей проти COVID-19 в Україні: що треба знати? URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-covid-19-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D1%89%D0%BE-%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8/a-59650515>.
37. Білоброва К. «Карантин в Україні може тривати ще 3–4 роки», – експлава МОЗ. URL: <https://covid.obozrevatel.com/ukr/karantin-v-ukraini-mozhe-trivati-sche-3-4-roki-eks-glava-moz.htm>.

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВАКЦИНАЦІЇ ВІД COVID-19 З ПОГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У статті досліджуються правові проблеми вакцинації від вірусу COVID-19 з погляду цивільного права. Вихідною тезою є те, що така вакцинація обґрунтовано розглядається як реальний засіб подолання пандемії, котрий потребує належного матеріального, організаційного, правового та ідеологічного забезпечення. При цьому увагу звернено на те, що для подолання проблем, які виникають у зв'язку з вакцинацією від COVID-19, важливе значення має ефективне використання не лише публічно-правових, як це зараз має місце, а й приватноправових юридичних засобів. Зазначається, що успішне проведення вакцинації в Україні ускладнюється існуванням у суспільстві глибокого конфлікту між прихильниками і противниками такої вакцинації. Зауважується, що на тлі сподівань держави на вирішення проблеми подолання пандемії COVID-19 та її наслідків публічно-правовими засобами у частини суспільства наразі формується виразна тенденція до уникнення вакцинації, що обґрунтовується тезами про зазіхання на права людини, порушення цивільних прав приватної особи. Зазначається, що негативне ставлення до вакцинації має наслідками ухилення «антивакцинаторів» від щеплення, а також вчинення ними протиправних дій, які полягають у виготовленні та збуті фальшивих документів, котрими посвідчується фейковий факт вакцинації, котрий нібито мав місце. Констатується недостатня ефективність зусиль однієї лише держави у цій галузі.

На підставі критичного аналізу етичних та правових аспектів ситуації, що склалася, робиться висновок про можливість й умови вирішення низки проблем вакцинації за допомогою засобів цивільного законодавства та удосконалення практики його застосування. Звертається увага на те, що активне протистояння вакцинації може розглядатись як зловживання цивільними правами (шикана), та аналізуються наслідки такого зловживання правами, передбачені цивільним законодавством.

Констатується важливе значення вакцинації дітей, захворюваність яких на COVID-19 наразі є високою і супроводжується низкою додаткових негативних наслідків. У зв'язку з цим зазначається існування проблеми врахування ставлення дітей та їхніх батьків до вакцинації і доводиться необхідність керуватися положеннями Цивільного кодексу, що стосуються диференціації правового становища неповнолітніх.

Ключові слова: пандемія, COVID-19, вакцинація, цивільне право, зловживання правом, неповнолітні.

Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena

SOME ISSUES OF COVID-19 VACCINATION FROM THE POINT OF VIEW OF CIVIL LAW

The article examines the legal issues of vaccination against the virus COVID-19 in terms of civil law. The starting point is that such vaccination is rightly considered as a real means of overcoming the pandemic, which, however, requires adequate material, organizational, legal and ideological support. Attention is drawn to the fact that in order to overcome the problems that arise in connection with vaccination against COVID-19, it is important to effectively use not only public law, as it is now, but also private law remedies. It is noted that the successful vaccination in Ukraine is complicated by the existence in society of a deep conflict between supporters and opponents of such vaccination. It is noted that against the background of the state's hopes to solve the problem of overcoming the COVID-19 pandemic and its consequences by public law in society, there is a clear trend of avoiding vaccination, based on theses of human rights violations, civil rights violations. It is noted that the negative attitude to vaccination has the consequences of evading "anti-vaccinees" from vaccination, as well as their illegal actions, which consist in the production and sale of false documents proving the fake fact of vaccination, which allegedly took place, and so on. It is stated that the efforts of the state alone in this area are ineffective.

Based on a critical analysis of the ethical and legal aspects of the situation, a conclusion is made about the possibility and conditions of solving a number of problems of vaccination by means of civil law and improving the practice of its application. Attention is drawn to the fact that active opposition to vaccination can be considered as an abuse of civil rights (chicane) and the consequences of such abuse of rights provided by civil law are analyzed.

The importance of vaccination of children whose incidence of COVID-19 is currently high and is accompanied by a number of additional negative consequences is stated. In this regard, it is noted that there is a problem of taking into account the attitude of children and their parents to vaccination and the need to be guided by the provisions of the Civil Code concerning the differentiation of the legal status of minors.

Key words: pandemic, COVID-19, vaccination, civil law, abuse of law, minors.